

Gergely Orsolya

Így élünk... Lakás- és életmódminták az erdélyi magyar lakosság körében

A tanulmány az Életünk fordulópontjai – Erdély című 2006-os kutatás alapján a 20–45 év közötti népesség lakáshelyzettel és életmóddal kapcsolatos jellemzőit elemzi. A szerző arra keres választ, hogy miként kapcsolódik össze a jövedelem a lakásmódokkal és magával az életmóddal az erdélyi magyar lakosság körében. A tanulmány szerzője a lakásmód különböző dimenzióinak leírására vállalkozik, számsorok alapján kaphatunk egy átfogó képet arról, hogy az erdélyi magyar lakosság hogyan lakik, hogyan jutott ahhoz az ingatlanhoz, melyet birtokol, és ez milyen felszereltséggel írható le. Ugyanakkor a tanulmány demográfiai mutatók mentén vázolni kívánja, hogy olyan életvitelbeli tevékenységek, mint a nyaralás, étteremben való étkezés, nem elsődleges szükségletek kielégítésére irányuló vásárlás, rendszeres pénzmegtakarítás milyen mértékben és mely csoportokra jellemző, jellemzőbb. A szerző szociológus, a Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai Szociológia Tanszékének egyetemi adjunktusa (gergelyorsolya@sapientia.siculorum.ro).

Az életmód nehezen körülhatárolható fogalmi tartományába sok minden tartozik, az életstílustól az életvitelig, a szabadidő-eltöltéstől az időfelhasználásig számos tényezőt sorolhatunk ide. Jelen tanulmányban az *Életünk fordulópontjai – Erdély* c. 2006-os kutatás¹ alapján két, az életmódvizsgálatok szempontjából kitüntetett figyelemnek örvendő kisebb területre térek ki, és arra keresem a választ, hogy miként kapcsolódik össze a jövedelem kérdése a lakásmódokkal és magával az életmóddal. Ugyanakkor a tanulmányban tetten érhető egy, a média által igen felkarolt és folyamatosan tematizált fogyasztói társadalom regionális jelei iránti „nyomozó” magatartás is.

A tanulmány szerkezetileg két részre tagolódik: az első tömbben a lakásmód különböző dimenzióinak leírására vállalkozik, míg a második rész az életmód és jövedelem összefüggéseit fürkészi. Ezt a két kérdést egymáshoz igen szervesen kapcsolódó tényezőkként foghatjuk fel: életvitelünket jelentősen meghatározza az, hogy hol és hogyan lakunk, ugyanakkor a lakás – mint a fogyasztási javak között az első és legfontosabb – szintén determinálja életmódunk dimenzióit (Pásztor 2006: 104). Mindkettő a jövedelem, illetve az anyagi erőforrások függvénye. Kérdés továbbá, hogy vajon milyen mértékben tekinthető annak, és még milyen más tényezők határozzák meg?

1 A felmérést a Max Weber Társadalomkutató Alapítvány, az Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja (CCRIT) és az RMDSZ Demográfiai Munkacsoportja végezte, a BBTE Szociológia Karával és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetével együttműködésben, a 20–45 év közötti erdélyi magyar nyelvű népesség 11 ezer fős elméleti mintáján. A felmérés során a népesség demográfiai magatartását, a párkapcsolatokkal, házasságkötéssel, gyermekvállalással, vándorlási szándékokkal kapcsolatos kérdéseket vizsgálták. A mintavételi eljárást, valamint az ennek alapjául szolgáló elméleti megfontolások részletes leírását lásd a lapban megjelenő Horváth István-tanulmányban. A kutatást *A párkapcsolatok formaváltozása: átmenetek és/vagy stabilitás*, 49066. sz. OTKA támogatta. E kutatásból született adatok képezték jelen statisztikai elemzés és értelmezések alapját is.

I. AZ ÉN HÁZAM AZ ÉN VÁRAM

A lakás az ember mindennapi életének alapvető szüksége és fő helyszíne (Pásztor 2006). Elsődleges funkciója a menedéknyújtás, de az intimitás és kikapcsolódás, a regeneráció védett övezete is, ezáltal a legfontosabb színtere az önmegvalósítási és önkifejezési egyéni törekvéseknek (S. Nagy 2003). Ugyanakkor egyike a legdrágább áruknak: nemcsak anyagi értéke jelentős, hanem kulturális-társadalmi szerepe is fontos: státuszszimbólumként, társadalmi jelképként is funkcionál (Pásztor 2006: 97). Országunkban a saját tulajdonban levő lakások aránya 90 százalékra tehető, amely nemcsak az EU-n belül, hanem világviszonylatban is kimagaslóan magas szám (Pásztor 2006: 105).² Ez nem csupán egy szocialista örökség mintakövetése, illetve az abból való átmenet eredménye, hanem egyfajta normatív erővel is bír: az, hogy valakinek saját lakása legyen, társadalmi elvárás. Mindez igen súlyosan érinti – és rendszerint jelentős anyagi kockázatvállalásra készíti – főleg a fiatalabb, még saját lakással nem rendelkező egyéneket (Pásztor 2006). Jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja – az említett kutatás tükrében – a lakástulajdonlás arányát, a lakásfelszereltség állapotát, a birtokolt lakással kapcsolatos elégedettséget, illetve a lakásra irányuló terveket az erdélyi 20–45 év közötti magyar lakosság körében. Nem utolsósorban a lakáshoz való hozzájutás módjának vizsgálata és ezen a téren igényelt és/vagy kapott támogatás is érdeklődésre tart számot. Helyenként az adatok korábbi – erdélyi, illetve székelyföldi vonatkozású – kutatásokra való rávetítése révén néhány jelentős társadalmi folyamat nyomon követése, alaposabb megértése is lehetővé válik.³

I.1. A LAKÁS MINT TULAJDON

A *Mozaik 2001* kutatás eredményei is azt igazolták, hogy a saját lakás vitathatatlan fontossággal bír az erdélyi magyar fiatalok körében. A megkérdezett 15–29 évesek körében a munkanélküliség, szegénység, pénztelenség mellett a lakáskérdés is megjelent a fiatalok legsúlyosabb problémájaként (vö. Csata et alii 2002: 185, Bálint–Demeter 2002: 235). Ugyancsak ebből a kutatásból tudjuk meg azt is, hogy mekkora a jelentősége a fiatalok életében az önálló lakásnak: a saját lakás megszerzése (vásárlása, építése stb.) volt – a szakmaszerzés, tanulás után – a második leggyakrabban említett terv, amit az ötéves közeljövőjükben szerettek volna megvalósítani (Csata et alii 2002: 174).⁴ Az *Életünk fordulópontjai – Erdély* nyomán 5 év elteltével újabb megállapításokat tehetünk az erdélyi magyar lakosság lakásmódját tekintve.

2006-ban a megkérdezettek 93 százaléka saját lakásban lakik (N=2479), akár úgy, hogy a megkérdezett a tulajdonos (34,4 százalékban), vagy úgy, hogy a lakás valamely családtagjának (44,9 százalék) vagy házas-, illetve élettársának a tulajdonában van (12,0 illetve 1,9 százalék). A fennmaradó 7 százalék az alábbi paraméterekkel írható le: túlnyomórészt a harmincas éveikben jár, egyedül vagy valakivel közösen bérlő lakást. A nők felülreprezentáltak azon esetekben, ahol a válaszadók a házastárs szolgálati lakását jelölték meg lakhelyként.

² Ez természetesen a sajátos kelet-európai (romániai) lakásprivatizációs programnak tudható be (vö. Pásztor 2006: 97–105).

³ Az összehasonlítás a populáció korösszetétele, illetve egy sor módszertani nehézség miatt nem plauzibilis, a számokat csupán a korábbi kutatási eredményekre való visszautalás érdekében, illetve a jelen helyzet kontextualizálása céljával említem.

⁴ A 25–29 éves korcsoporton belül átveszi az első helyet: már 17 százalékuknál a legfontosabb terv a saját lakás megszerzése, további 10 százalékuknál annak felújítása, javítása (lásd Csata et alii 2002: 175).

Azt tapasztalhatjuk, hogy élettársi, házassági kapcsolatban gyakoribb, hogy a férfi a lakástulajdonos. A férfiak pedig többen laknak olyan lakásban is, amelynek tulajdonjoga nem a párt, a társat, hanem más családtagot illeti (lásd 1. táblázat).

1. táblázat: Lakástulajdonlási formák nemek szerint (%) (N=2311)

		Férfiak	Nők	Összesen
Milyen jogcímen lakik Ön ebben a lakásban?	tulajdonos	42,9	30,5	37,0
	tulajdonos házastársa	2,3	24,3	12,9
	tulajdonos élettársa	1,1	3,1	2,0
	tulajdonos egyéb családtagja	53,7	42,1	48,1
Összesen		100,0	100,0	100,0
Összesen N		1201	1110	2311

Igen erős szignifikáns összefüggés mutatkozik a lakás és az életkor között ($p < 0,001$), összefüggés, amelyet természetesen a józan ész és a hétköznapi tapasztalat is sugall: lakástulajdonossá (egyéni vagy házassági/élettársi révén) egy bizonyos kor után válik (válhat) az egyén.

2. táblázat: Lakástulajdonlási formák korcsoportok szerint (%) (N=2309)

	Korcsoportok					Összesen
	18-24 évesek	25-29 évesek	30-34 évesek	35-39 évesek	39 évnél idősebbek	
Tulajdonos	4,8	21,9	39,9	53,7	58,2	36,9
A tulajdonos házastársa	5,5	11,6	14,9	12,4	19,5	12,9
A tulajdonos élettársa	1,0	2,2	2,2	3,4	1,1	2,0
A tulajdonos egyéb családtagja	88,8	64,2	43,0	30,5	21,2	48,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összesen N	418	447	456	531	457	2309

Szemmel láthatóan (lásd 2. táblázat) ez a bizonyos kor a megkérdezett populáció esetében valahol a 25–30 közötti életkorban következik be. Saját lakáshoz a lakástulajdonosoknak csupán 14 százaléka jutott 30 éves kora előtt, vagyis azt mondhatjuk, hogy saját lakásra az egyének főleg harmincadik életévüket betöltve tesznek szert, de inkább 35 után. A 35 évnél idősebbek közel egynegyede (még) a szülői házban vagy valamely családtagjával (nem házassági/élettársi) lakik, ez azonban már a posztadoleszcencia, a fiatal felnőttkor meghosszabbodásáról tanúskodik. Az alacsony jövedelemkategóriájú egyének esetében az otthonlakás, a családdal való lakás a leggyakoribb.

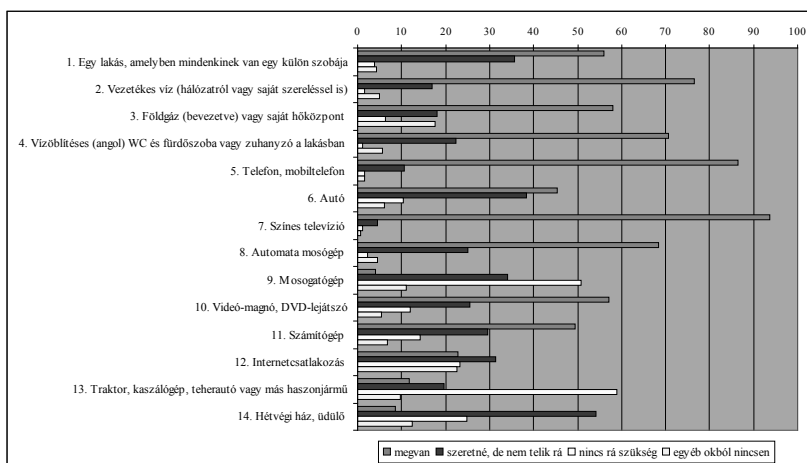
I.2. LAKÁSFELSZERELTSÉG

Az alapvető kérdés nyilván mindig az, hogy kié az adott ingatlan, de nem lényegtelen emellett az sem, hogy a birtokolt lakás milyen felszereltséggel bír. Ezért a következőkben erre térnénk ki.

A kérdőívben 14 fogyasztási cikk szerepelt: az érdekelt, hogy az adott háztartás rendelkezik-e bizonyos eszközökkel, felszereltséggel, jelentősebb anyagi javakkal, mint például mosógép, autó, de rákérdeztünk a vezetékes vízre, internetkapcsolatra is (lásd 1. ábra). A kapott válaszok alapján elsőként az mondható el, hogy a 2492 háztartásából csupán 3 rendelkezik a felsoroltak közül mindenikkel, viszont 50 háztartás egyetlen egy dologgal sincs ellátva. Az, hogy a kérdőív által felsoroltak szempontjából teljes ellátottságnak örvendő háztartások aránya elenyésző, nem bír túlzott jelentőséggel. Azonban az, hogy a háztartások 2 százaléka egyetlen egy felsorolt, standard eszközt sem birtokol, igen komoly problémára hívja fel a figyelmet: a háztartások közti igen jelentős különbségre és a szélső pólusok közti hatalmas távolságra (ezek, noha kevés számban, de megjelennek).

De tulajdonképpen mi is elengedhetetlenül szükséges egy háztartásban? A szociálpolitikusok elképzeléseit félretéve, mi most az adatok szempontjából igyekszünk visszavezetni a kérdést: azok az eszközök, amelyekkel a legtöbb háztartás rendelkezik, valószínűsíthetően, a köztudat szempontjából is a legfontosabb tartozékaik egy háztartásnak. A kialakult „rangsor” szerint 2006-ban legtöbb lakásban van színes televízió (lásd 1. ábra). Második helyre a telefon, mobiltelefon kerül, míg csupán harmadik és negyedik helyre csúszik a vezetékes víz, az angol WC és fürdőszoba. Ugyanakkor közel annyi háztartásban van már automata mosógép, ahányban fürdőszoba.⁵

1. ábra: Lakásfelszereltség (%) (N=2481)

⁵ A Mozaik 2001 kutatás belső-erdélyi adatait talán érdemes itt idézni. Ott ugyancsak 45 százalékot tett ki a személygépkocsi-tulajdonosok aránya, de ugyanekkora volt a mobiltelefonnal rendelkezőké is; ennek az arálynak szinte a duplája tapasztalható a 2006-os vizsgálatban megkérdezettek esetében. Ugyanakkor a Mozaik 2001 szerint a belső erdélyi 15–29 évesek háztartásainak 5 százalékában volt automata mosógép, a 2006-ban megkérdezett 18–40 éves populációnak pedig 70 százaléka rendelkezik ezzel a fogyasztási cikkel. A számítógép kapcsán elmondható: míg 2001-ben a megkérdezett populáció 28 százaléka birtokolt személyi számítógépet, a 2006-ban megkérdezetteknek közel fele rendelkezett ezzel (lásd Csata et al. 2002: 155).

A háztartások több mint felében minden családtagnak jut külön szoba, és majdnem minden család rendelkezik számítógéppel. Internet még csupán a háztartások egynegyedében van. Hogy mire vágnak a családtagok, mit hiányolnak a háztartásokból? A válaszadók több mint fele szeretne hétvégi házat, de nem telik rá. Akinek nincs autója, azok szinte mind szeretnék azt is. Legkevésbé a traktort és a haszonjárműveket hiányolják. A mosogatógépről pedig minden második megkérdezett úgy nyilatkozott, hogy nincs, mert nincs szüksége rá.

Kérdésként merült fel, hogy – a lakásfelszereltséget véve alapul – megrajzolhatók-e tipikusnak mondható lakások? A faktorelemzést használva megvizsgáltuk, hogy létrehozhatók-e további osztályozási kategóriák a háztartások között. Négy faktor jött létre, ezeknek a *Felszereltségfaktor*, *E-faktor*, *Luxusfaktor* és *Telefaktor* neveket adtuk.⁶

3. táblázat: Lakásfelszereltség-faktorok

	Felszereltség-faktor	E-faktor	Luxus-faktor	Telefaktor
Van-e a háztartásban...?				
minden családtagnak külön szoba	0,38			
vezetékes víz	0,78			
földgáz vagy saját hőközpont	0,57			
WC és fürdőszoba vagy zuhanyzó	0,82			
telefon	0,49			
autó			0,41	
színes televízió				0,65
automata mosógép	0,67			
mosogatógép			0,52	
videó, magnó, DVD-lejátszó				0,73
számítógép		0,64		
internetcsatlakozás		0,74		
traktor			0,76	
hétvégi ház			0,58	

Faktorelemzési módszer: főkomponens-elemzés, VARIMAX-eljárás

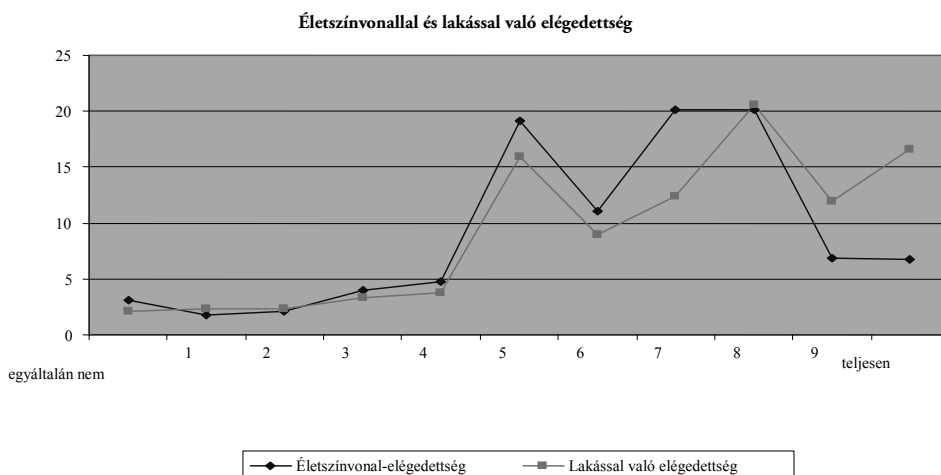
Tehát ha meg szeretnénk rajzolni egy erdélyi család szempontjából elfogadható felszereltségű lakás virtuális „látványtervét”, akkor egy minimalista, egy középosztálybeli és egy kvázi-luxuslakást kellene láttatnunk. A *minimalista lakás*ba be van vezetve a víz, van benti WC és fürdőszoba, van színes tévé, mobiltelefon, automata mosógép, esetleg külön szoba. A *középosztálybeli lakás*ban a fentiek mellett található számítógép, internetkapcsolat, videó-magnó vagy DVD-lejátszó, esetleg autó. És van a *kvázi-luxuslakás*, amelyben az autó, a mosogatógép, a hétvégi ház egyaránt megtalálható.

6 (1.) A Felszereltségfaktor tömöríti a legtöbb kérdést (és bír a legnagyobb magyarázó erővel). Idetartoznak az alapvető lakásfelszereltségre utaló kérdések: a fürdőszoba és víz-, illetve gázvezeték vagy saját hőközpont. Érdekes módon az automata mosógép is ebbe a kategóriába került, magasabb faktorsúllyal, mint például a (vezetékes és/vagy mobil) telefon, illetve a külön szobával való rendelkezés.

1.3. ELÉGEDETTSÉG

Hogy mennyire elégedettek lakáskörülményeikkel a megkérdezettek, azt a következő ábra mutatja. Láthatjuk, hogy a megkérdezettek túlnyomó többsége inkább elégedett – közép és annál magasabb értéket jelölve meg az 1–10-es skálán – mind a lakáskörülményeivel (86 százalékban), mind az életszínvonalával (84 százalék).

2. ábra: Lakással és életszínvonalal való elégedettség

Arányait tekintve nem mondhatjuk el azt, hogy az, aki nincs megelégedve a lakáskörülményeivel, mindenképpen szeretne rajta változtatni. Alig van különbség a magasabb elégedettségi szint-értékek és a lakásba való beruházási szándék között.

4. táblázat: A lakással való elégedettség foka és a lakáskörülményeken való változtatási szándék

		Tervezi-e, hogy a közeljövőben változtat lakáskörülményein?			
		igen, egy-két éven belül	igen, 3-5 éven belül	egyelőre nem, de majd később szeretne	nem akar elköltözni, változtatni
Mennyire elégedett a lakáskörülményeivel? (értékek 1-től 9-ig)	Átlag	6,5	6,6	6,7	7,6
	Szórás	2,5	2,4	2,6	2,3
	N	700	404	550	735

A lakáskörülményeken való változtatást az érvényesen válaszolók majdnem fele (46,2 százaléka) a költözésben (vagyis lakásváltoztatásban), valamivel több mint fele pedig a lakáson belüli átalakításokban látja a megoldást.

5. táblázat: A lakáskörülményeken való változtatási szándék korcsoportok szerint (%) (N=1080)

	Lakásváltoztatás	Jelenlegi lakáson belüli építkezés	Összesen
18–24 évesek	29,4	13,3	20,6
25–29 évesek	26,4	20,8	23,3
30–39 évesek	35,7	48,7	42,8
40 évnél idősebbek	8,5	17,2	13,2
Összesen	100,0	100,0	100,0
Összesen N	493	587	1080

Láthatjuk, hogy a 30 évnél fiatalabbak azok, akik lakásváltással képzelnek el a lakáskörülmények javítását, míg az ennél idősebbek közel kétharmada már a jelenlegi lakásba való befektetést tartja optimálisnak és reálisnak.

1.4. A LAKÁSHOZ VALÓ HOZZÁJUTÁS

A lakáskörülmények változtatásának egyik legradikálisabb módja a költözés. Amikor viszont már saját lakásban lakik az egyén, sokkal inkább az ebbe való beruházás a jellemző. Így tehát a lakáshoz való viszony egyik kulcsmomentuma a saját lakás megszerzése. Hogyan „szerezhető” saját lakás? Az elmúlt 18 évben az erre adható válaszok halmaza jelentősen megváltozott. A kommunista rendszerre jellemző „mindenkinek munkahely és lakás” típusú törekvéssel szemben az 1989-es rendszerváltozás után a lakáshoz juttatás többé már nem az állami szociális ellátó rendszer feladatkörébe tartozott, hanem a családi gazdasági funkciók sorába került vissza (vö. Zamfir 2000), és teljesen családi helyzet- és kompetenciafüggővé vált ennek a kérdésnek a kezelése. Számtalan esetet tudnánk mindannyian felsorolni, és ezen esetekben nehéz valamilyen kemény mutatók szerint kategorizálni, hogy mely szociodemográfiai helyzet az, amely a lakáshoz való könnyebb hozzájutást tette és teszi lehetővé. Ismerünk eseteket, hogy a nagyszülők lakását/házát megörökli a család, és oda költöznek a fiatalok, tudunk a kolozsvári caritasos⁷ lakásszerzésekről (Troc 2003) vagy elsőéves egyetemistának vásárolt kolozsvári lakásról (Gergely 2004). De ezek nem általánosítható történetek.

Az 1989 utáni szociológiai leírások sora említi azt, hogy – bár a rendszerváltozás megnyirbálta a család lehetőségeit (például azért, mert megnőtt a munkanélküliek száma) – az állam jóval nagyobb felelősséggel ruházta fel a háztartásokat (vö. Zamfir 2000, Biró 2006). A családnak kell gondoskodnia – többek között – a lakásproblémáról, amiről az államszocializmus idejében a vállalat, a hivatal, a tanfelügyelőség, egyszóval a *rendszer* gondoskodott. Az elmúlt közel két évtizedben viszont már a szülőket és a nukleáris, illetve kiterjesztett családot terheli ez (is). Ennek ellenére azt tapasztaltuk ezen kutatás során, hogy a válaszadók nem kimondottan szülői segítséggel jutottak saját lakáshoz.

7 A Caritas egy Kolozsvár-központtal a '90-es évek elején zajló piramisjáték volt, amely páratlan ajánlattal szerzett szimpatizánsokat: három hónap leteltével a betett összeg nyolcszorosát kínálta a kockázatot vállalóknak cserébe. Ennek következtében sokan jutottak jelentős pénzeszegekhez, melyeket többnyire lakásvásárlásra fordítottak, így jutva második, harmadik lakás birtokába, ugyanakkor – nyilván – nagyon sokan jelentős összeget veszítettek. A hirtelen, rövid idő alatt megnövekedett kereslet az ingatlanpiacon a lakásárak gyors és intenzív emelkedéséhez vezetett (Troc 2003).

A „saját lakás” fontosságát – illetve a lakáshoz való viszonyulás regionális habitusát – tükrözi az is, hogy a megkérdezettek kétharmada (67 százaléka) soha nem is lakott olyan lakásban, amely ne lett volna az ő vagy valamely családtagjának tulajdona. Ez a 67 százalék akkor költözött el a szülői háztól, amikor saját lakásába költözhetett. A válaszadó fiatalok 3,3 százalékának volt már előtte lakása, de a szülői háznál lakott, majdnem egyharmada (20 százalékuk) pedig néhány (1-5) évre a szülői háztól való elköltözés után vagy hosszabb időperiódust követően (11 százalékuk több mint 5 év után) – jutott saját lakáshoz. A válaszadók közel fele (48,3 százaléka) még nem költözött el a szülői háztól, akik viszont elköltöztek, azok többnyire ezt 24 éves koruk előtt tették meg (átlagérték: 21,51). Illetve azt is megállapíthatjuk – a számok alapján –, hogy aki 30 éves kora előtt nem költözik el a szülői háztól, az már aligha teszi meg később ezt a lépést.

6. táblázat: A szülői háztól való elköltözés korcsoportok szerint (%) (N=1288)

	Elköltözöttek aránya
14 éves kor előtt	5,1
14–18 éves kor között	18,2
19–23 éves kor között	44,4
24–29 éves kor között	26,5
30–35 éves kor között	4,7
36 éves kor után	1,1
Összesen	100,0

Érdeemes megnéznünk, hogy más – erdélyi vagy annál kisebb léptékű – kutatásokban miként vélekednek a fiatalok az otthonról való elköltözés bekövetkeztének idejéről. A *Mozaik 2001* nyomán azt mondhatjuk, hogy a fiatalok az elköltözést leginkább 23 éves korban látják megvalósíthatónak (23,34 az átlagérték). A tusványosi diáktábor résztvevői hasonlóan vélekednek, noha körükben valamivel korábbi az ilyen irányú függetlenedés és önállósodás is (átlagérték: 22,89) (lásd Ercsei–Geambaşu 2004: 118). A tusványosi kutatásból az állapítható meg tehát, hogy a felsőoktatásban még részt vevő fiatalok valamivel korábbi életkorra teszik a családtól való, lakóhely szempontjából történő leválást. Ennek nyomán megnéztük, hogy ezen kutatás eredményeként tapasztalható-e eltérés a felsőoktatásban tanulók és a nem tanulók közt, illetve iskolai végzettség szempontjából.

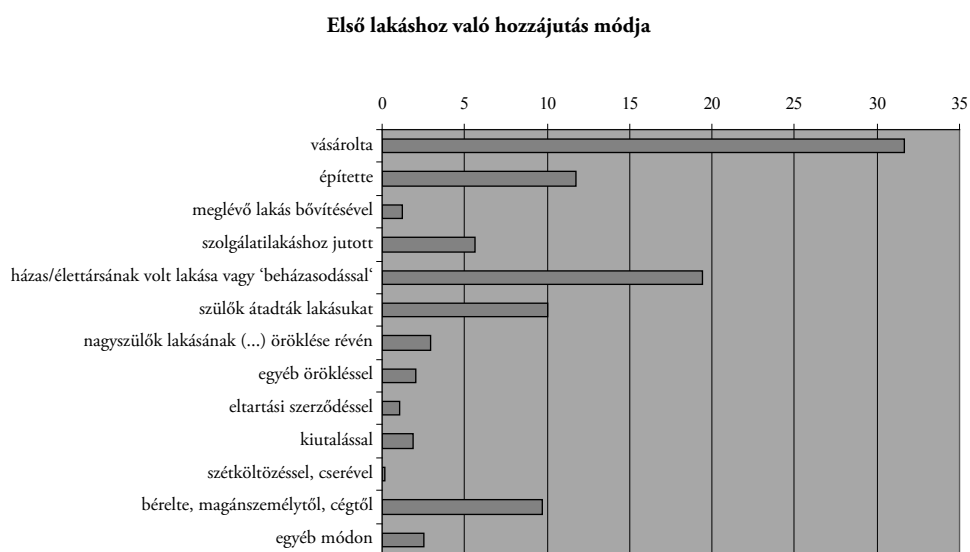
7. táblázat: Életkor a szülői háztól való elköltözéskor, az iskolai végzettség szerint (N=1288)

	A szülői háztól való elköltözéskor átlagéletkora
Alapfokú, szakiskolai végzettséggel rendelkezők	20,5
Középfokú végzettségűek	22,2
Felsőfokú végzettséggel rendelkezők	22,7
Felsőoktatásban még tanulók	20,8
Nem tanulók	21,6
Összátlag	21,5

Azt találtuk, hogy míg megkérdezettjeink átlagosan 21-22 éves korban költöztek el otthonról, a felsőoktatásban még tanulók esetében az egzisztenciális autonómia ezen dimenziója 20-21 évesen látszik megvalósítotttnak.⁸

Súlyos gond a lakás – noha rurális térségekben kevésbé hangsúlyos, nagyvárosokban viszont annál inkább. Nemcsak a többnyire általános lakáshiány miatt, hanem az országosan jellemző, irreálisan magas ingatlanáraknak köszönhetően is. Kutatásunkból mégis az is kiderült, hogy az erdélyi magyar fiatalok többnyire vásárolt lakásban laknak, és nem igazán vagy egyáltalán nem szülői segítséggel valósították ezt meg. Minden harmadik válaszadó vásárolta, minden ötödik házasodás révén jutott lakáshoz (a férje vagy felesége rendelkezett saját lakással), tízből egy egyén pedig épített, és hasonló azok száma is, akiknek a szülők átadták lakásukat. A nagyszülőktől vagy mástól való lakásöröklés, amint láthatjuk, összesen alig 5 százalékra jellemző.

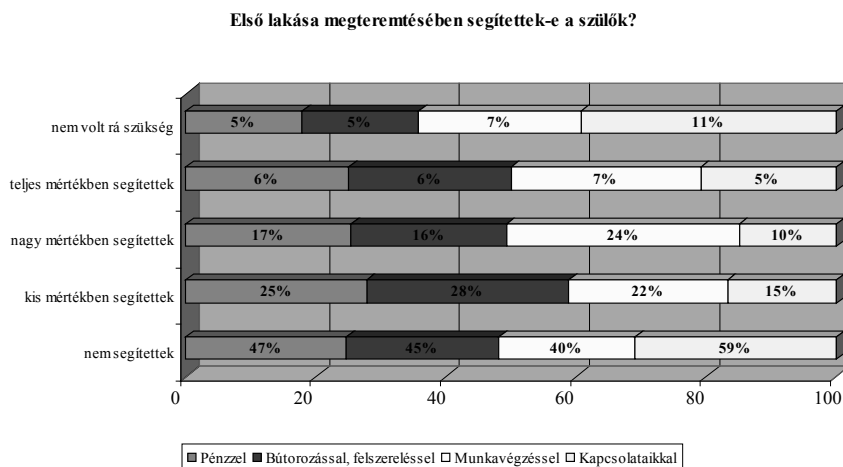
3. ábra: Első lakáshoz való hozzájutás módja (%) (N=1299)

Markánsan elkülönülni látszik egy, az első lakásához kvázi *autonóm* módon jutó réteg, akik szüleiktől (családjuktól) nem kaptak sem pénzbeli (47 százalékban), sem lakásfelszerelés (45 százalék) vagy (építési, berendezési stb.) munka (40 százalék) terén kifejeződő segítséget, illetve az ő esetükben a szülők kapcsolatokkal sem járultak hozzá ehhez a folyamathoz (59 százalékban). A faktoranalízis azt mutatja, hogy nem állapíthatunk meg külön kategóriákat, tehát aki pénzbeli segítséget kapott, az másfajta segítségben is részesült, akit meg nem segítettek például bútorozással, azt többnyire más módon, például munkában sem segítették.

⁸ Ez egy érdekes változásra hívja fel a figyelmünket: a felsőoktatásban való részvétel a szülői háztól való függetlenedés idejét előre hozta a magas iskolai végzettségűek körében is. Láthatjuk, hogy az életkor a szülői háztól való elköltözéskor az iskolai végzettséggel egyenesen arányosnak bizonyul más végzettségűek esetében: minél magasabb az iskolai végzettség, annál későbbi életkorban következik be a szülői háztól való elköltözés. Kohorszthatást is feltételezhetünk emögött, de hogy pontosan erre mi lehet a magyarázat, azt pillanatnyilag nem lehet megmondani. További kutatások során viszont érdemes figyelni erre a tényezőre.

4. ábra: A lakáshoz kapott szülői segítség (%) (N=1285)

Kevesen kaptak teljes mértékű anyagi támogatást szüleiktől lakásszerzéskor, de 10 személyből 4-et valamilyen fokig segítettek szülei ebben a kiadásban is. Kiderül az is, hogy a lakásszerzésben a kapcsolatokra van legkevésbé szükség.

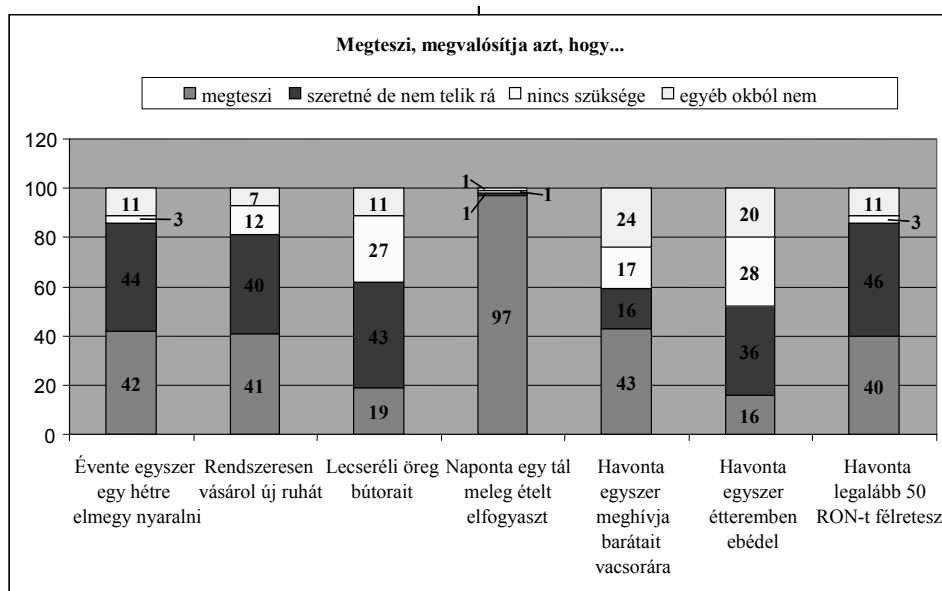
2. MEDDIG (GONDOLJUK, HOGY) ÉR A TAKARÓ, AVAGY ÚJFAJTA FOGYASZTÁSI MINTÁK BEÉPÜLÉSE

Több kutatás bizonyítja, hogy bár a kiterjesztett Európai Unió belül az emberek életmódját tekintve még mindig jelentős eltérések vannak, ezen különbségek nagymértékben csökkenni látszanak, és a kelet-európai, a valamikori szocialista tömb országokban élők is úgy gondolják, hogy egyre jobban élnek, egyre jobban alkalmazkodnak az új életkörülményekhez (Pichler 2006), egyre inkább átveszik a – piac átalakulása és fejlődése által kiszélesedő – fogyasztási mintákat. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az objektív életfeltételek közt elég jelentős eltérés mutatkozik, viszont a lakosság, ennek is főleg a fiatalabb korosztálya egyre jobban alkalmazkodik az új életkörülményekhez. A kutatás során rákérdeztünk néhány dologra, amelyeket a fogyasztói társadalom, illetve élménytársadalom attribútumaiként (is) értelmezhetünk. A fogyasztói társadalom és annak sokféle elméleti megközelítése igen gazdag és hosszú távon fenntartható vitaalapot biztosít napjaink társadalomtudományának. A fogyasztásról, a fogyasztás kultúrájáról beszélve talán elsők közt Bourdieu, Veblen vagy Castells elméleti megközelítéseire kell gondolnunk. A gazdasági rendszer(ek) átalakulása, az információs technológia ugrásszerű fejlődése alapvető változásokat hozott a termelés–elosztás–fogyasztás hármasságában (Castells [1997], id. Aydin 2006). Ez a fogyasztás pedig már nem a különöncnek és individuálisnak tekintett „kvázi-deviáns” magatartás, egy sokkal hangsúlyosabb társadalmi jellegű (Simányi 2005), pontosabban a társadalmi osztály kontextusában leginkább megragadható magatartás (Veblen [1975], Bourdieu [1984], id. Simányi 2005). Ennek irodalma igen terjedelmes, és nem is célunk itt tárgyalni. Annak végiggondolása viszont indokoltnak látszik, hogy a fogyasztói

társadalom kultúrája egyértelműen a kapitalista rendszerhez köthető, annak részeként alakulhat ki és fejlődhet, és nem jelenik meg nem kapitalista társadalmakban (Slater 2005: 200). Tehát fontos azt szem előtt tartanunk, hogy míg a fogyasztói társadalom irodalma és az erre való odafigyelés több évtizedes múltra tekint vissza, Románia-léptékben csupán 1989 után van esély ennek megközelítésére, vizsgálatára. Éppen ezért csupán néhány kérdés kapcsán érdemes a kérdés tárgyalásába bocsátkozni. Kutatói érdeklődésünk fókuszában tehát az állt, hogy az erdélyi magyar 18–45 éves korosztály tagjai mennyire „engedhetnek meg maguknak” egy sor olyan dolgot (pl. rendszeres ruhavásárlást, nyaralást, étteremben való étkezést), amelyeket egyre inkább a nyugati társadalom lokális megtelepedésének mutatóiként értelmezhetünk. További kérdésünk az volt, hogy mit szeretnének – gyakrabban vagy egyáltalán – megvalósítani, de úgy érzik, nem tehetik. Vagy éppen mi az, amiről úgy gondolják, hogy nincs is rá szükségük. Ugyanakkor feltérképezhetővé válik az is, hogy milyen szociológiai-demográfiai paraméterekkel írható le azon csoportok, amelyek rendszeresen nyaralni mennek, le tudják cserélni megunt bútoraikat stb.

Azt láthatjuk, hogy a megkérdezettek közel fele évente egy hetet el tud menni nyaralni, és alig akad olyan, aki úgy gondolja, hogy megtehetné, de nincs szüksége rá. Viszont valamivel többen vannak, akik szeretnének elmenni nyaralni, de még egy hetet sem tudnak megfizetni.⁹

5. ábra: *Életmóddal kapcsolatos tevékenységek, a megvalósítások gyakorisága (%) (N=2486)*

Ugyancsak 40 százalék körüli azok aránya, akik rendszeresen vásárolnak új ruhát, hívják meg barátait legalább havonta egyszer vendégségbe és tudnak megtakarítani egy minimális pénzösszeget.¹⁰ Tíz egyénből kettő engedi meg magának, hogy lecserélje régi bútorait, de még ennél is alacsonyabb azok száma, akik havonta egyszer étteremben költik el ebédjüket.

⁹ Egy 2001-es, Székelyföld-léptékű kutatás eredményeit talán érdemes felidézni: az akkor megkérdezett székelyföldi felnőtt lakosság csupán 16 százaléka nyaralt belföldön, illetve 6 százaléka külföldön (Gergely 2006).

¹⁰ A kérdezett összeg 50 lej volt, ez 2006-os évi átlagárfolyam szerint is hozzávetőlegesen 14 eurónak felel meg.

Kiderül számunkra az is, hogy akik nyaralni szoktak, leginkább azok étkeznek vendéglőben is, és barátait is inkább ők hívják vendégségbe.¹¹ Illetve az előregedett bútorok lecserélése, valamint a rendszeres vásárlás és minimális spórlás is inkább ezen csoport körében tapasztalható magatartás.

8. táblázat: Életmóddal kapcsolatos megvalósítások – faktorelemzés

	Életmódfaktorok		
	Nyaralás	Rendszeres fogyasztás	Minimális fogyasztás
Évente egyszer elmegy nyaralni.	0,80		
Rendszeresen vásárol új ruhákat.		0,41	
Lecseréli előregedett bútorait.		0,84	
Naponta egy tál meleg ételt elfogyaszt.			0,88
Havonta meghívja barátait vacsorára.	0,57		
Havonta étteremben ebédel.	0,47		
Havonta 500 ezer régi lejt félretesz.		0,33	

Főkomponens-elemzés, VARIMAX-eljárás

2.1. NYARALÁS

Kik tudják megengedni maguknak az évi egy hét nyaralást? Talán sokan gondolják úgy, hogy a „gazdagok”, azaz a nagy házzal, magas jövedelemmel rendelkező városiak azok, akiknek már mindenük megvan (pl. teljesen jól felszerelt lakásuk). Ennek ellenére a „nyaralók” jelentős része – noha többségük valóban városi –, átlagos lakótelepi lakásban lakik (31 százalékban), a falun élők pedig átlagos falusi házban (17 százalékban), és nem elégedettebbek élet-, illetve lakáskörülményeikkel, mint azok, akik nem tudnak nyaralni menni. Magasabb iskolai végzettségűek,¹² és valamivel magasabb egyéni,¹³ illetve háztartási összjövedelemmel rendelkeznek. A „nyaralók” fele rendszeresen vásárol, szintén felének sikerül min. 50 lejt is félretennie, rendszeresen megvendégeli otthon barátait. Egynegyede lecseréli bútorait, hasonló a havonta legalább egy alkalommal étteremben ebédelők száma is.

2.2. „SHOPPING-SOCIETY”? VAGY „SO FAR SOFA”?

A rendszeres új ruha vásárlása és a bútorok lecserélése nem köthető településtípushoz: míg a ruhavásár magasabb iskolai végzettségűeknél fordul elő, addig a bútorcsere esetében nem tapasztalunk az átlagtól való jelentős eltérést az iskolázottság tekintetében. A ruhára való költés a már az átlagjövedelmet alig meghaladó havi bevétellel is megvalósíthatónak mutatkozik,

¹¹ Ismételten a faktorelemzés módszeréhez folyamodva.

¹² Míg a populáció 40 százaléka legfeljebb szakmunkásképzésben részesült, addig a „nyaralók” körében nem éri el a 20 százalékot az ilyen vagy ennél alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya. Az ennél magasabb végzettségűek több mint fele el tud menni évente nyaralni. A főiskolai, egyetem diplomával rendelkezők közel kétharmada sorolható a rendszeresen nyaralók közé, míg az ennél is magasabban képzettek nagyobb arányban vannak.

¹³ Az összpapulációban az egyéni átlagjövedelem 507 RON, és a háztartás jövedelme 1082 RON. Azok esetében, akik évente nyaralni szoktak, azoknál 709 RON-ra rúg az egyéni és 1577 RON-ra a háztartási jövedelem.

a bútórvásárlás esetében ennél valamivel magasabb jövedelem szükséges. A harmincasok bizonyulnak a legaktívabbnak ilyen téren. Összességében azonban nem mondhatjuk, hogy igen jelentős lenne a megkérdezettek körében a ruhavásárlásra és a lakásberendezésre való rendszeres költés.

2.3. TÁPLÁLKOZÁS MINDENK FELETT?

Napi egy tál meleg ételt mindenki elfogyaszt, de ezt étteremben már kevesen teszik. Akik mégis, azok inkább városban lakó harmincasok vagy annál fiatalabbak, valamivel magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, körükben pedig felülreprezentáltak az egyetemi végzettségűek. Vagyis a fiatal értelmiségi elit jár étterembe ebédelni. Úgy tűnik, hogy ehhez a fajta vendéglátóipari-fogyasztói magatartáshoz kell a(z átlaghoz képest) magasabb jövedelem is. Barátaikat vacsorára szintén a fiatalabbak, főként a 25–29 éves korosztály tagjai hívják meg inkább, és itt viszonylag alacsony az átlagjövedelem is. Úgy tűnik, ugyanez a korosztály tud leginkább havonta félretenni is.

Ki az, aki megteszi, megvalósítja?

9. táblázat: Életmóddal kapcsolatos tevékenységek, megvalósítások – összesítő táblázat

	Nyaryl	Új ruhákat vásárol	Új bútórokat vásárol	Naponta meleg ételt fogyaszt	Barátaikat vacsorára hívja	Étteremben ebédel	Takarékoskodik
Település típusa	kétszer annyi a városban lakók száma	majdnem fele-fele arányban városiak és falusiak	majdnem fele-fele arányban városiak és falusiak	átlagnak megfelelő	majdnem fele-fele arányban városiak és falusiak	valamivel magasabb a városban lakók aránya	valamivel magasabb a városban lakók aránya
Lakhely típusa	átlagos	átlagos, de jelentős a jómódúak/villanegyedben, falusias lakókörnyezetben élők aránya	átlagos, de a jómódúak/villanegyedben, falusias lakókörnyezetben élők aránya magas	átlagnak Megfelelő	átlagos, de a jómódúak/villanegyedben, falusias lakókörnyezetben élők aránya magas	falun nagyon magas a jómódúak aránya, városban a villanegyedben lakóké	átlagos, de jelentős jómódúak/villanegyedben, falusias lakókörnyezetben élők aránya
Iskolai végzettség	jelentősen magasabb	jelentősen magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya	átlagos	átlagnak Megfelelő	magasabb	magasabb, jelentősen magas az egyetemi végzettséggel rendelkezők száma	magasabb, jelentősen magas a líceumi érettségi és afölötti végzettséggel rendelkezők száma
Életkor	valamivel magasabb a 29 évnél idősebbek aránya	valamivel magasabb a 30 év alattiak száma	valamivel magasabb a 30 évesek száma	Átlagnak Megfelelő	valamivel magasabb a 25–39 évesek aránya	jelentősen magas a 30 évnél fiatalabbak aránya, alacsony a 39 évnél idősebbeké	valamivel magasabb a 25-29 évesek száma
Havi egyéni jövedelem (átlag 500 RON)	700	593	685	504	591	789	678

Láthatjuk, hogy ténylegesen valamivel nagyobb jövedelemmel rendelkeznek azok, akik a fenti táblázatban összesítettek többségét vagy mindenikét meg tudják valósítani. Ám azt is látnunk kell, hogy talán nem feltétlenül pénzfüggő, legalábbis nem túlságosan magas jövedelemfüggő ez a fajta életvitel. Ellenben teljes mértékben szubjektív és irreális lehet az a képzeletbeli összeg, amely szerint az emberek eldöntik, hogy elmennek étterembe ebédelni, nyaralni, új ágyat vásárolnak stb. vagy sem. Bizonyára számos más tényező befolyásolja azt, hogy ki mikor gondolja azt, hogy megengedhet magának egy nyaralást. Mint láthattuk, a település, ahol lakunk, vagy a végzettség, amivel rendelkezünk, szintén meghatározó jellegű, de valószínűsíthetően a kínálat, illetve a kínálattal való találkozás is jelentős lehet, ugyanis feltehetően a városi környezetben több lehetőség nyílik éttermi ebédre, ruha-, bútorvásárlásra, utazási ajánlatokkal vagy nyaralási élménybeszámolókkal való találkozásra. Emellett számos egyéni életmódfelfogás létezik, amely csakis bizonyos (elért) életszínvonallal tudja kompatibilissé tenni például a nyaralás kérdését. És a jövedelem ennek csak egyetlen dimenziója. Vagyis nem kell feltétlenül nagy „mód”¹⁴ ahhoz, hogy valakinek a költsékesi módja átlagos legyen, de még ahhoz sem, hogy évente nyaralhasson, gyakran vásárolhasson vagy vendéglőben étkezhessen. Tehát nem az anyagi tőke, de nem is kimondottan a fogyasztási minták mentén, talán valahol e kettő eltérő arányú kombinációja mentén lehet meghúzni a társadalmi határvonalakat. Azon fogyasztási minták mentén, amelyek habituálisan az emberek tudatában fontos diszpozíciókat foglalnak le, és amelyek – talán kizárólagosan – meghatározzák azt, hogy az objektív lehetőségek ellenére (jelen esetben: anyagilag futja vagy nem futja) eltérő döntéseket hozzanak meg.

¹⁴ A „mód” több erdélyi térségben, például a Székelyföldön napjainkban is élő kifejezés, amely a tehetőséget, gazdagságot jelöli.

SZAKIRODALOM

AYDIN, Kemal

2006 Social Stratification and Consumption Patterns in Turkey. *Social Indicators Research*, 3. (75) 463–501.

BÁLINT Blanka – DEMETER Gyöngyvér

2002 Gyorsjelentés: Székelyföld. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 189–238.

BIRÓ A. Zoltán

2006 *Vidéki térség: illúzió vagy esély?* Pro Print Kiadó, Csíkszereda

CSATA Zsombor – MAGYARI Tivadar – VERES Valér

2002 Gyorsjelentés: Belső Erdély. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (szerk.): *Mozaik 2001 Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 137–188.

ERCSEI Kálmán – GEAMBAȘU Réka

2004 A „tusványosi táborlakók” ifjúsági státusának és politikai beállítottságának vizsgálata. *Erdélyi Társadalom* 2. (2) 113–131.

GERGELY Orsolya

2004 Lakásból otthont. Kolozsvári egyetemisták lakásmintái. *WEB* 13. (1) 39–46.

2006 *Szakmai szintézis a székelyföldi térségben élő fiatalok helyzetével, életkörülményeivel kapcsolatos kutatási programok és szakmai publikációk eredményei alapján*. Kézirat. KAM – Csíkszereda

PÁSZTOR Gyöngyi

2006 *Városzociológia. Elméletek és problémák*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár

PICHLER, Florian

2006 Subjective Quality of Life of Young Europeans. Feeling Happy But Who Knows Why? *Social Indicators Research*, 3. (75) 419–444.

SIMÁNYI Léna

2005 Bevezetés a fogyasztói társadalom elméletébe. *Replika* 51–52. 165–195.

S. NAGY Katalin

2003 A lakáskultúra története. Budapest, Balassi Kiadó

SLATER, Don

2005 A fogyasztói társadalom körvonalai. *Replika* 51–52. 197–205.

TROC, Gabriel

2003 „A blokkok mögött”, avagy a munkásnegyedek jelenlegi állapotáról. *WEB* 12. (1) 9–13.

ZAMFIR, Cătălin (ed.)

2000 *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*. Editura Expert, București